

บทสรุป

ปัจจุบันนี้ถือเป็นยุคทองของการศึกษากว่าได้ ด้วยเป็นยุคที่มีการพูดถึงเรื่องการศึกษามากที่สุดอย่างไม่เคยมีมาก่อน กลายเป็นกระแสของสังคมในยุคที่การปฏิรูปการศึกษา เป็นนโยบายหนึ่งที่รัฐบาลให้การสนับสนุนอย่างชัดเจน แต่ในเชิงของการปฏิบัติจริงจะเกิดผลมากน้อยประการใด คงเป็นสิ่งที่ต้องมีการประเมินกันอย่างจริงจังรอบด้านต่อไป

ที่ผ่านมา ภายใต้กระแสการปฏิรูปการศึกษาชาติ รัฐบาลและหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทั้งหลาย มักได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่า ยังคงตกอยู่ในกับดักของปัญหาเชิงโครงสร้างและกระบวนทัศน์การศึกษาแบบเดิมๆ อยู่ นั่นเอง ขณะเดียวกันก็ ปรากฏว่า มีภาคประชาชน อันได้แก่ ปักแจก ครอบครัว ชุมชน และเครือข่ายสถาบันทางสังคม ฯลฯ ทั่วประเทศ ได้มีความพยายามที่จะนิยามและให้ความหมายของ “การศึกษา” เสียใหม่ ที่สามารถจะตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาของตนเองและการพัฒนาไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ภายใต้เงื่อนไขของสภาพแวดล้อมและบริบทที่แตกต่างกันไป โดยได้ริเริ่มลุกขึ้นมาจัดการศึกษาหรือสร้างกระบวนการเรียนรู้ในรูปแบบที่แตกต่างไปจากเดิมกันเป็นจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากสถานการณ์ความเคลื่อนไหวของเครือข่ายองค์กรที่ทำงานเรื่องเด็ก เยาวชน ตลอดจนความเคลื่อนไหวของภาคีเพื่อเด็กไทย และภาคส่วนอื่นๆ ในการจัดการศึกษาโดยภาคประชาชนเอง อันนับเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่สำคัญ ซึ่งสะท้อนให้เห็นนวัตกรรมการเรียนรู้ของระบบที่กำลังก่อรูปขึ้นในสังคมไทย

การจัดการศึกษาของภาคประชาชนเหล่านี้ มีทั้งที่เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่ดำเนินการเป็นเอกเทศ และที่ดำเนินการเกาะเกี่ยวเป็นเครือข่าย อาทิ กลุ่มพ่อแม่ที่จัดการศึกษาที่บ้าน (Home School) กลุ่มโรงเรียนทางเลือก เช่น โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก โรงเรียนสัมมาสิกขา โรงเรียนสัตยาไส ฯลฯ ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เช่น โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา โรงเรียนชุมชนอีสาน เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีสาน โรงเรียนไทร่มไม้ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนวัฒนธรรมคลองขามจิ้นสาคลี ศูนย์ส่งเสริมพลเมืองเด็กสงขลา โรงเรียนม่อนแสงดาว ค่ายดูดาวเกิดแก้ว มหาวิทยาลัยชุมชนปักข์ใต้ ฯลฯ กลุ่มศิลปะการแสดงและดนตรี เช่น โรงเรียนดนตรีบ้านดรุณบทเพลง กลุ่มมะขามป้อม กลุ่มละครหุ่นยายอู่น กลุ่มกระดานหก กลุ่มยายกับตา กลุ่มศิลปวัฒนธรรมกระเจกเงา ฯลฯ

รูปแบบการศึกษาส่วนใหญ่ จะเป็นการศึกษานอกระบบ มีเนื้อหาครอบคลุมเกือบทุกมิติและบูรณาการ อย่างไรก็ตาม ความริเริ่มอันทรงคุณค่าทางการศึกษาเหล่านี้ ยังทำกันอย่างกระจัดกระจาย ขาดการเชื่อมโยงกันเอง และขาดการเชื่อมโยงกับส่วนอื่นๆ ของสังคม โดยเฉพาะกับการศึกษาในระบบ ที่จะนำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการหนุนเสริมซึ่งกันและกัน ให้เกิดเป็น “พลังแห่งการเรียนรู้” ของสังคม และนำพาประเทศไปให้พ้นจาก “วิกฤติทางปัญญา” ที่เราประสบกันอยู่ในปัจจุบัน

ในขณะที่ปัญหาอีกด้านหนึ่งซึ่งเชื่อมโยงกัน ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางหรือกลุ่มเป้าหมายของการจัดการศึกษา และเป็นทั้งผลผลิตของระบบการศึกษา ตลอดจนเป็นผลพวงของการพัฒนาสังคมโดยรวมก็คือ เด็ก เยาวชน ครอบครัว ซึ่งยังเป็นปัญหาอยู่ในหลายๆ ด้าน และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เด็กและเยาวชนชายขอบ ซึ่งเป็นเด็กที่ขาดพื้นที่ทางสังคม ไม่ว่าจะเป็น เด็กจากสถานพินิจฯ เด็กอาชีวะ เด็กถูกละเมิดสิทธิ์ เด็กไร้สัญชาติ เด็กที่มีปัญหาเร่ร่อน เช่น เด็กติดเอดส์ แก๊งค์เด็ก โสเภณีเด็กต่างด้าว เด็กในสภาพมลพิษจากสารเคมี เด็กขายยาเสพติด ขณะที่อีกด้านหนึ่งก็สะท้อนปัญหาด้านครอบครัวด้วย เช่น ครอบครัวที่มีแม่คนเดียว ครอบครัวเด็กพิเศษ ครอบครัวโรคเอดส์ เป็นต้น

แม้ไม่อาจกล่าวได้ว่า สถานการณ์ปัญหาด้านเด็กและเยาวชน เป็นปัญหามาจากเรื่องระบบการศึกษาเพียงอย่างเดียว แต่เกี่ยวข้องกับเชื่อมโยงกับปัญหาเชิงโครงสร้างด้านต่างๆ อย่างซับซ้อน แต่ก็เห็นจุดที่สะท้อนให้เห็นถึง “วิกฤติทางปัญญา” ที่สังคมไทยจำเป็นต้องทบทวนในเรื่องของการจัดการเรียนรู้ การศึกษาที่จะนำไปสู่อิสรภาพทางปัญญา เพื่อจะเป็นต้นทางของการแก้ไขปัญหาอื่นๆ รวมทั้งปัญหาเด็ก เยาวชน ครอบครัว ซึ่งจากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ความ

รู้จากการวิจัยในชุดโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเรียนรู้ การศึกษาเพื่อเด็ก ครอบครัว และชุมชน ที่สนับสนุน โดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ชี้ให้เห็นประเด็นปัญหาหรือสถานการณ์ที่สำคัญ ได้แก่

- ชุมชนมีความรู้และวิธีเรียนรู้ของตนเอง แต่กำลังหมดพลัง และยังไม่เป็นที่เข้าใจและยอมรับในภูมิปัญญาที่มี จากสังคมโดยรวม
- การศึกษาเรียนรู้ ยังติดรูปแบบโครงสร้างของระบบโรงเรียน และปฏิเสธความเป็นจริงและความต้องการในชุมชน
- ครู/ผู้บริหาร เป็นหัวใจของความสำเร็จ แต่ยังขาดการพัฒนาอีกมาก
- มีตัวอย่างที่ดีเกิดขึ้น แต่ยังขาดช่องทางขยายผลและประยุกต์ใช้

จากความเคลื่อนไหวของปัจเจก กลุ่ม องค์กรทางสังคมต่างๆ ที่เคลื่อนไหวในเรื่องการจัดการเรียนรู้ การศึกษาทางเลือก การเรียนรู้ในระบบต่างๆ ได้สะท้อนให้เห็นการดึงพลังสร้างสรรค์จากทุนที่มีอยู่เดิม ไม่ว่าจะจากเด็ก จากผู้เฒ่า ผู้แก่ ภูมิปัญญาต่างๆ มาใช้ขับเคลื่อน ที่มักทำให้เราเห็นว่า พลังสร้างสรรค์เหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นในระบบ ดังนั้นการจะนำไปขยายผลต่อ จึงมีเงื่อนไขปัจจัยที่แตกต่างออกไปจากการจัดการเรียนรู้หรือการศึกษาในระบบอย่างมาก อีกทั้งบริบทที่แตกต่างกัน เช่น บริบทของเด็ก เยาวชน ครอบครัวที่อยู่ในชนบทและในเมือง ย่อมนำไปสู่การจัดการหรือวิธีการดำเนินงานที่แตกต่างกัน

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาองค์ความรู้ในงานวิจัยและพัฒนาควบคู่ไปกับการปฏิบัติการทางสังคมมีความจำเป็นต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาและแก้ไขปัญหา ไม่ว่าจะมองในเรื่องของเด็ก เยาวชน ครอบครัว หรือการศึกษาก็ตาม ซึ่งจากเวทีระดมความคิดเห็นจากเวทีต่างๆ ได้ชี้ให้เห็นประเด็น/ โจทย์วิจัยอย่างหลากหลาย อาทิ

1. งานวิจัยเพื่อค้นหาและพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ และการขยายผล

- งานวิจัยเพื่อค้นหาและพัฒนาพื้นที่ต้นแบบชุมชน-โรงเรียนเข้มแข็ง
- งานวิจัยปฏิบัติการเพื่อประยุกต์ใช้/ ขยายผลตัวแบบโรงเรียน/ ชุมชน
- รูปแบบ กระบวนการ วิธีการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของกลุ่ม ชุมชนต่างๆ ในสังคมไทย
- งานวิจัยศึกษาความพร้อมและศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการจัดการศึกษา
- งานวิจัยชุด “เด็กของชุมชน” สร้างกำลังใจและตัวอย่างที่ดี
- แนวทางการทำงานร่วมกันระหว่าง โรงเรียน ครู นักเรียนและชุมชน

2. งานวิจัยเพื่อพัฒนาฐานข้อมูล/ สถานการณ์/ ความรู้

- ฐานข้อมูลเรื่องปัญหาเด็ก
- เด็กติดยา
- ผลกระทบของสื่อ
- เครือข่ายและศักยภาพการทำงานด้านเด็กในพื้นที่
- องค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมฐานรากในการสร้างสำนักท้องถิ่น
- ศึกษาภัยคุกคามใหม่ๆ ต่อเด็กที่เจาะลึกถึงสาเหตุ
- ประเมินผลประสิทธิภาพของหน่วยงานรัฐที่มีหน้าที่ดูแลเด็ก

3. งานวิจัยปฏิบัติการ

- พัฒนาศักยภาพและกระบวนการทำงานของกลุ่มเยาวชน
- ค้นหาแนวทางพัฒนาครอบครัวเข้มแข็ง
- วิธีการพัฒนาครูและสร้างเครือข่ายพัฒนาครู
- เชื่อมโยงการศึกษาทางเลือกกับระบบการศึกษา
- ปรับ/ แปลงองค์ความรู้ของการศึกษาทางเลือกให้เป็นที่รับรู้และเข้าใจจากสังคม

ทั้งนี้จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการหรือวิธีทำงานที่หลากหลาย อาทิ การสร้างกลไกที่พร้อมจะเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับเด็ก ในการรับฟังมุมมองเด็ก เน้นความคิดเชิงบวก และการให้เด็กมีส่วนร่วม ใช้ศักยภาพและพลังสร้างสรรค์ของเด็ก เยาวชน สายด่วนปัญหาเด็กที่มีกระบวนการรองรับที่ดี เช่น ระบบอาสาสมัคร บ้านพักฉุกเฉิน ระบบการให้คำปรึกษา ระบบตำรวจเฉพาะกิจเรื่องเด็ก ระบบสนับสนุนจากเอกชน ระบบบรรณรักษ์ทางสังคม ระบบการคืนเด็กกลับสู่บ้าน-สังคม ตลอดจนการมีเวทีประชุมประสานงานด้านการวิจัยและพัฒนาเด็ก เยาวชนอย่างสม่ำเสมอเพื่อรับทราบความเคลื่อนไหวซึ่งกันและกัน รวมทั้งมีการสรุปสถานการณ์ ความรู้ร่วมกันเป็นระยะๆ ในลักษณะการทำงานเป็นเครือข่าย ตลอดจนการประสานในแนวดิ่ง เพื่อผลักดันนโยบายในการแก้ไขปัญหา และที่สำคัญคือ การเน้นถึงบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการจัดการศึกษา โดยการสนับสนุนด้านซอฟต์แวร์ รวมทั้งให้ประชาชนและชุมชนเข้ามาร่วมดูแล ตรวจสอบได้ เป็นต้น.